

بسمه تعالی

خوانشی ارتباطی از «نماز»

مؤلف: سیدحسین شرف الدین، عضو هیات علمی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره

اقامه «نماز» اگرچه در ظاهر ارتباطی عبادی و مناسکی میان بنده مومن با رب العالمین است اما با تامل می توان طیفی از ارتباطات مختلف را در آن شناسایی کرد. مراد از ارتباط نه لزوماً درگیر شدن در چرخه تولید و تبادل معنا یا انتقال و دریافت پیام که بیشتر التفات و توجه به غیر و احیانا تاثیر و تاثر ناشی از این ارتباط است. مومن در فرایند اقامه نماز آگاهانه یا ناآگاهانه (ضعف توجه به دلیل غفلت یا عادتی شدن نماز) با عوامل انسانی و غیرانسانی متعددی در ارتباط قرار گرفته و بدانه التفات اجمالی یا تفصیلی دارد. اهم این ارتباطات عبارتند از:

ارتباط باخود (نماز کنشی جوانحی - جوارحی، آگاهانه، اختیاری، موقعیت مند، قصدمند است که با هدف تقرب معنوی به خداوند اقامه می شود. در این عمل، بینش هاو باورها، احساسات و عواطف، تعلقات و تمنیات، تجربیات و مکتسبات متناسب و خلاصه همه احوالات روحی و وجودی مومن فعال می گردند)؛ ارتباط باخدا (که ذکر تکبیره الاحرام آغازین و فراز های متعددی از حمد و سوره و اذکار معمول در نماز به این ارتباط معنوی اشاره دارند؛ بارزترین آن، ذکر «ایاک نعبد و ایاک نستعین»، «اهدنا صراط... است»؛ ارتباط با نیکان و مشمولان تنعمات خاص خداوند («الذین انعمت علیهم»؛ ارتباط منفی و برائت جویانه از همه کسانی که گمراهی پیشه کرده و مشمول قهر و غضب الهی واقع شده اند) («غیرالمغضوب علیهم و لا الضالین» یعنی همه شیاطین، طواغیت، ظالمین، مستکبرین، ملحدین، مشرکین، منافقین)؛ ارتباط با پیامبر اکرم (ص) («اشهد ان محمدا عبده و رسوله» و «السلام علیک ایها النبی و رحمه الله و برکاته»؛ ارتباط

با بندگان صالح دارای قرابت ایمانی با نمازگزار («السلام علیناو...» که به صیغه جمع احتمالا اشاره به همه کسانی دارد که با مومن نمازگزار در حال اقامه نماز جماعت اند، یا در ایمان و اعتقاد، هم کیش و برادرایمانی او هستند)؛ ارتباط با عموم بندگان صالح خداوند («السلام علی عبادالله الصالحین» اعم از بندگان موجود در زمان حال، گذشته، و آینده؛ بندگان هم کیش و ناهم کیش، در سراسر جهان، و در طول تاریخ)؛ ارتباط با سایر مومنان حاضر در نماز جماعت به صورت تأکیدی («السلام علیکم ورحمه الله و برکاته»).

از دو فراز «السلام علیناو...» و «السلام علیکم ورحمه الله و برکاته» چنین استنباط می شود که نماز در اصل تشریح، ساختاری جمعی و جماعتی دارد. طبیعی است که اگر نماز به جماعت اقامه شود، ارتباط میان مومنان، وضوح بیشتر و برجسته تری می یابد.

گونه های دیگری از ارتباط نیز در نماز تحقق دارد که در مقایسه از اهمیت کمتری برخورداراند. برای مثال:

ارتباط با مکان (یعنی خانه کعبه و رو به قبله قرار گرفتن؛ و نیز ارتباط با مکان قریب یعنی محل استقرار مومن به هنگام اقامه نماز). روشن است که مکانهای مختلفی که در آنها نماز اقامه می شود، ارزش و اعتبار قدسی و معنوی متفاوتی دارند: خانه، اداره، مسجد، مسجد الحرام، مشاهد مشرفه. مومن همچنین به هنگام اقامه نماز در یک مکان، با محیط فیزیکی و حال و هوای مادی و معنوی حاکم بر آن فضا نیز قهرا ارتباط می یابد: نظافت، روشنایی، بوهای منتشر در فضا، دمای هوا، آرامش و سکوت و...؛ ارتباط با زمان (اقامه هر نماز مقید به یک بازه زمان معین است، علاوه اینکه درجه فضیلت زمان مقرر نیز متفاوت است: اول وقت، آخر وقت)

ارتباط با فضا(مراد از فضا، شبکه در هم تنیده ای از عناصر معنایی و مادی است که کنش گر را در هر موقعیتی در احاطه خود دارد و بر او تاثیر می گذارد)؛ ارتباط با طبیعت(برای مثال، استفاده از «آب» برای کسب طهارت)؛ گاه ارتباط باتکنولوژی(برای مثال، استفاده از مهرهای الکترونیک و شمارنده تعداد رکعات یا استفاده از بلند گو در آنجا که صفوف جماعت طولانی است)؛

و در فراسوی این ارتباطات، ارتباط با اصل «دین» به عنوان مجموعه از تعالیم و حیانی متضمن منسکی به نام نماز و نیز ارتباط با دین به مثابه یک نظام فرهنگی حاکم بر جامعه و یک گفتمان مسلط است که آحاد مومنان را به اقامه نماز ترغیب می کند؛ همچنین ارتباط با سایر مومنان، علما، مبلغان و مروجان تعالیم دین و همه کسانی که به نوعی در بقا، تقوم، تقرر و تداوم فرهنگ دینی دخالت داشته و دارند. (۱۴۰۲/۶/۲۰)